

Tautiskās atmodas laikmeta darbinieki

**Alunāns
Barons
Brīvēmnieks**

Viņu dzīvi un darbus apcerējis
J. A. JANSONS

Rīgā, 1939. g.

Militārās literatūras apgādes fonda izdevums

Armijas spiestuve
Rīgā, Muižas ielā Nr. 1.

**Laikmets, kad J. Alunāns, Kr. Barons,
Brīzemnieks darbojās un cīnijās.**

«Nu zobins man uz
lielu karu trinams!..»

J. Alunāns.

Šie vīri — Juris Alunāns, Krišjānis Barons un Fricis Brīvzemnieks — ir kara vīri. Tas lielais karš, par ko te runāsim, — karš par latviešu tautas atbrīvošanu (šī vārda saimnieciskā, politiskā un tīri garīgā nozīmē) cēlās 19. g. s. otras puses sākumā. Tikko minētie vīri kopā ar citiem (Valdemāru, Spāgi, Biezbārdi, Pumpuru, Kronvaldu, Ausekli u. c.) ir mūsu kulturas dzīvē ievadijuši un iedibinājuši to laikmetu, ko tagad pazīstam ar nacionālās atmodas jeb vienkāršāk — ar tautiskā laikmeta nosaukumu. Viss šis laikmets ir nepārtrauktu cīņu laiks. J. Alunāns, Barons un Brīvzemnieks piederēja pie šo nacionālo brīvības cīņu pirmajiem vadoņiem.

Šim atbrīvošanās karam reiz bija jānāk, jo latviešu dzīvi noteica un veidoja spaidu kārtā svešas varas. Brīvība bija jāizkaro, lai latvietis varētu augt un attīstīties pēc savas zemes un sava gara likumības. Brīvība ir ne tikai dzīvošana savā likumā, bet reizē arī mūžīga augšana un garīga veidošanās šīnī likumā. Šai apstākļi slēpjas brīvības jēga un nozīme. Tāpēc brīvība ir vajadzīga: tā vienīgi dod iespēju kā atsevišķam individam, tā veselai tautai iet savas dzīves pilnveidošanās ceļu. Tāpēc brīvība ir jāizkaro, un nožēlojams ir cilvēks vai tauta, kas to sev negrib izcīnīt. Brīvības pēdējais vārds

ir garīgā neatkarība, garīgā pašlikumība jeb autonomija un tās nesējs un pārstāvētājs — garīgi autonomais cilvēks un garīgi autonomā tauta jeb nacija.

Šim brīvības karam bija jānāk. To latviešu tautas vārdā tās ienaidniekiem pieteica jau Garlībs Merķelis — 18. g. s. beigās. Viņa grāmatas pauda pavisam citādu garu, nekā tai laikā, par latviešiem rakstot, bija parasts. Viņš pirmais trina zobinu uz lielu karu. Sevišķi ievērojama grāmata šai ziņā ir viņa «Latvieši» (1796), bet blakus tai nostājas «Vanems Imanta» (1802). Šīs grāmatas ir rakstītas sava laika 1) apgaismes centienā, 2) franču revolūcijas ideju un 3) pēc šīs revolūcijas dzimušā — jaunā kulturas un literatūras virziena — romantisma ietekmē. Bet šīs grāmatas, kā arī citi Merķeļa raksti tika publicēti vācu valodā. Savu intelligentu, kas Merķeli lasītu, latviešiem toreiz nebija. Tautai tās palika nepieejamas. Tikai vairāk nekā pēc simts gadiem šīs minētās grāmatas drīkstēja tulkot latviešu valodā. Tā tad šo grāmatu sarakstīšanas laikā tās latviešu iekšējo dzīvi nevarēja manāmi ietekmēt¹⁾. To lielā nozīme latviešu kultūras dzīvē kļuva jūtama tikai daudz vēlākā laikā — tad, kad parādījās latviešiem sava inteliģence, kas varēja uzņemt sevī šo grāmatu garu. Tāda inteliģence radās tikai ap 19. g. s. vidu — Valdemāra, Spāga, J. Alunāna, Kr. Barona

¹⁾ No ārienes tās latv. dzīvi tomēr ietekmēja, pasteidzinot kungus uz zemnieku brīvlaišanu Aleksandra I laikā (Kurzemē — lik. pieņ. 1817. g., brīvl. paslud. 1818. g. 30. aug., Vidzemē — lik. apst. 1819. g.).

u. c. mazāk pazīstamu vīru personībās, ko bija veidojuši lielākā vai mazākā mērā arī Merķeļa raksti²⁾.

Tā redzam: Merķelis, apbruņojies sava laika revolucionārām idejām un romantisma izceltiem tautiskiem centieniem, izgāja cīņā par latviešiem. Bet kara laukā viņš izgāja un arī palika viens pats. Latvieši viņam toreiz vēl nespēja sekot: nebija viņiem toreiz vēl līdzekļu, lai karotu, bet galvenais — nebija noteiktu mērķu un skaidri apzinātas savas tautas lietas, par ko karot. Īsti sākties cīņa varēja tikai tad, kad latviešu tauta uz šo karu bija jau pietiekami sagatavota — gan saimnieciski, gan garīgi (sevišķi zīmējoties uz šiem cīņas nolūkiem un mērķiem). Un par šo saimniecisko un garīgo tautas apbruņojumu gādāja un rūpējās augšā jau minētie vīri — papriekš ar «Mājas Viesa», bet vēlāk ar «Pēterburgas Avīžu» palīdzību.

Kaut īsi, tomēr mums jāapstājas pie latviešu kulturas dzīves toreiz ap 19. g. s. vidu, kad latviešu starpā radās pašu tautas vīri, kas uzņēmās latviešus vadīt uz jaunu, pašu latviešu celtu un veidotu kulturas dzīvi. Tas mums jādara, lai labāk saprastu vienu otru epizodi turpmākā karā.

²⁾ Valdemārs Merķelis «Vanemu Imantu» iespiež savā rakstu krāj. «Vaterländisches etc.» (1871). Par J. Alunānu viņa brālis Indriķis zina teikt, ka viņš «gandrīz no galvas zināja (vācu) grāmatas, kas tik vien bija sarakstītas par latviešiem un viņu zemīti un viņu zemītes stāstiem» («Tautas saimniecība, 1867»). — Barons Vanemu Imantu ir sācis tulkot latviski, bet nepabeigtais tulkojums palicis rok-rakstā; publicēts Kr. Barona rakstos I (1928). Visiem pazīstams Merķeļa teiktais ietekmē sarakstītais Pumpura dzejolis — Imanta (1874).

Līdz 19. g. s. vidum latviešu saimniecisko, sabiedrisko un garīgo dzīvi bija noteikuši, vadījuši un veidojuši vācu muižnieki un mācītāji, iedami roku rokā pret latviešu tautas dzīvības interesēm. Saimnieciski latvietis bija tikai — vācu (vai Latgalē — poļu) kunga kalps; zemes pamata, uz kā neatkarīgi no kunga veidot savu saimniecības dzīvi, latvietim nebija — zeme piederēja kungam. Latviešu tauta kā tāda gan bija, bet sociāli politiskā nozīmē tās nebija. Bija tikai divas kārtas: kungi un nevācu ļaudis³⁾ jeb vienkārši — ļaudis vai arī zemnieki, kas nozīmēja tos pašus kungu kalpus. Kungi valdīja par ļaudīm, deva tiem likumus un muižā sprieda par tiem tiesu (Jaunā Stendera «Žūpu Bērtuļa» piemērs). Latviešu garīgās kulturas cēlēji bija gandrīz bez izņēmuma vācu mācītāji. Tāpēc kristietība (tās viduslaiku aspektā) gulēja visas šīs kulturas pamatā, sākot no pirmajiem rakstu pieminekļiem (16. g. s.). Vēlāk (18. g. s.) kristietībai — šai galvenajai to laiku latviešu kulturas līnijai — pievienojas sentimentalisma un apgaismes līnijas.

Kā nu šīs tikko minētās gara dzīves līnijas konkretizējas latviešu kulturā?

³⁾ Pirmā latviešu dziesmu grāmata, kas iznāca 16. g. s., tika saukta «Undeutsche Psalmen» (1587) — Nevācu dziesmas. Pirmā latviešu poetika bija māc. Višmaņa «Der Undeutsche Opitz» (1697) — Nevācu Opics (Opics bija tai laikā pazīstams vācu poetikas autors). Vēl 18. g. s. otrā pusē Vecais Stenders savā ziņgē — Kurzeme iedala tās iedzīvotājus kungos un ļaudīs («Kungi un ļaudis aug kā ozoli...»). Un māc. Bitners savu latviešu tautas dziesmu krājumu nosauc — Latviešu ļaužu dziesmas un ziņģes (1844).

Kristietība. Kristietību mums atnesa mūsu zemes iekarotāji kungi. Un baznīca visu laiku bija un palika atkarīga no muižas. Tāpēc Kristus mācība latviešiem tika sludināta kungiem vēlāmā garā. Tā viena šīs kristīgās kulturas raksturīga iezīme. Otra iezīme: kristīgā kultūra apkaroja jau sākot ar Manceļa un Einhorna laikiem (17. g. s.) nacionālās dzīves parašas (piem., Jāņu parašas, ziemsvētku un vastlāvju masku parašas) kā pagānismu. Tāpēc latviešu tautas dziesmas bija «blēņu dziesmas» un tautas pasakas — «vecu bābu pasakas» (V. Stenders). Trešā vācu mācītāju kristietības iezīme: Kristus mācība tika sniegta viduslaiku garā; no vienas puses vācu mācītāji noliedza zemes dzīvi (zeme — bēdu un asaru ieleja, kur cilvēki ir svešnieki un viesi) un gatavoja ļaudis tikai miršanai un dzīvei debesīs; no otras puses viņi vēl līdz 19. g. simtenim izcēla kristietībā galvenokārt ne žēlsirdības un mīlestības mācību, bet viduslaikos izveidojušos velna un elles šausmu mācību.

Tikko sacīto pilnā mērā apstiprina savā laikā (19. g. s. pirmo pusi ieskaitot) stipri izplatītās un visai pazīstamās Manceļa un Bankava sprediķu grāmatas un Vecā Stendera Mazā bībele. Daži piemēri no šīm grāmatām lai rāda, kādu kristietības mantojumu latvieši saņēma.

Mancelis kādā sprediķī tā māca. «Dod, mans draugs, tavam kungam godu. Aizto kas savu kungu bīstas, tas to arīdzan kaunēsies und kauna dēļ tam godu parādīs. Tu esi dzirdējis, ka Dievs pats tos kungus ieceļ. Tāpēc būs tev arīdzan no Dieva puses tos cienīt ne vien no sirds, bet ir no ārenes parādi

tavu godu tavam kungam. Runādams ar tavu kungu, runā ar godu, proti kaunu, nebrammē, nebrēc, neturi cepur uz galvas, bet turais godīge und šķieties Dievs pats tavā priekšā esots» (Spred. grām. 2. izd. II, 374—375). Citā tā paša autora tās pašas grāmatas sprediķī lasam: «... Kad mēs debesīs esam, kurš ļauns cilvēks, ja kurš velns mums var tur ko ļaun darīt? Tur dzīvosim mēs iekšān miera-namiam. Šinī pasaulē mēs būdami, esam mēs kā vārgi un tupam mēs kā kādā purvā, kur visenāds ūdens tās nelaimes uz mums saskrien. Bet augšam debesīs nekāda nelaime mums drikstēs aizkart» (I, 210). Un vēl vienu Manceļa piemēru: «... Vēl gir tavs tēvs viens debeso tēvs. Tad mīļo arīdzan vairāk to debes, nekā to zem. Laid tavai sirdei tur būt, kur tavs tēvs gir. Aizto tu šeitān esi kā kāds viesis un svešenieks. Bet kur tavs tēvs gir, tur gir arīdzan tava tēva zeme. Tādēļ meklē, kas tur augšā gir. Kas gir šinī pasaulē? Vaidas, bēdas, sāpes. Bet tur būs prieks līdz pilnam. Ja Dievs tev šeitān nedod pāreijot, nebēdāties tāpēc. Domā tu: debesīs būs labāke. Tur tie Dieva-bērni nei būs izalkuši, nei iztvīkuši, uz tiems arīdzan nekritīs tā saule, nedz kāds karstums...» (II, 254).

Vecais Stenders, savā Mazajā Bibēlē (1790) izstāstījis par Lācaru, šo stāstu nobeidz ar tādu mācību: «Lācarus bija miris, un Jēzus sacīja: Lācarus gul. — Ko mācies no tā? — Tāpēc nebīsties nāvi, bet jo labāki priecājies, jo ar to nāvi nāk tā salda dusēšana no visas pasaules grūtības» (373. lp. p.).

Apgaisme — ir otra raksturīgākā līnija tai kulturā, ko latvieši 19. g. s. vidū mantoja no vāciešiem. Mūsu dzīvē un rakstniecībā apgaismes virziens ienāca no Vakareiropas 18. g. simtenī. Mums apgaismes centienu galvenais pārstāvis bija — Vecais Stenders, un viņam sekoja visi turpmākie vācu tautības vīri, kas sekmēja latviešu kulturu. Apgaismes ideju ietekmē uzplauka latviešu valodas pētīšana (V. Stenders ar savu pirmo zinātnisko latv. gramatiku 18. g. s. otrā pusē deva piemēru, kam sekoja citi, un māc. Hesselbergs vēl 1841. gadā publicēja vācu valodā Latviešu valodas mācību). Apgaismes centienu ietekmē vācu vīri pētī arī latviešu vēsturi (Merķeļa «Vidzemes senatne» parādas 1797.—1799. g.; 1812. g. vācu valodā Cimmermanis izdod pirmo latv. literatūras vēsturi), tāpat tiek pētīta arī mitoloģija un folkloru (Rūjenes māc. Bergmans un Palsmanes māc. Vārs izdod pirmos latv. tautas dziesmu krājumus — 1807. un 1808. g.; Kables māc. Bitners izdod savu taut. dziesmu krājumu 1844. gadā). Sevišķu interesi par tām zinātnēm (vēsturi, mitoloģiju, folkloru), kuras pētī pagātnei, modināja vēl romantisms, kas Vakareipā sāka attīstīties 18. g. s. beigās un 19. g. s. sākumā.

Apgaismes centieni 18. g. simtenī un 19. g. simteņa sākumā, kad tie apvienojās ar romantisma centieniem, deva latviešu kultūrai jaunus dzīvības impulsus. Tas, ko toreiz vācu vīri šo centienu garā deva (valodas, vēstures, folkloras laukā un ar klasiku tulkojumiem arī literatūrā), nebija dots tik daudz savam laikam, cik nākotnei. Nākotnei tā bija īsti liela dāvana.

Vēlāk Juris Alunāns visus šos rakstus, kur runa bijusi par latviešiem, zinājis gandrīz no galvas⁴). Ar šiem rakstiem vācieši latviešus piegriezta viņu latviskajai dzīvei⁵). Vācieši paši, to nemaz negribot, bija kļuvuši par latviešu nacionalās apziņas modinātājiem.

Sentimentālisms ir trešais svarīgais moments tai kulturā, ko vācieši nodeva kā mantojumu tautiskajam laikmetam. Vecais Stenders ienesa latviešu literatūrā šo virzienu no vienas puses ar vidus laiku nokrāsu (šī virziena dzejai bija jāskolo latvietis maigās jušanās uz Dievu un kungiem!), bet no otras — V. Stendera sentimentalismam piemita stipri vāciskais raksturs. Šis virziens tālāk attīstījās Elverfelda un sevišķi Hugenbergera jaunlaiku mīlestības dzejā, kas kļuva par paraugu vēlākajai Jura Alunāna šī sentimentalā virziena lirikai. Šim sentimentalajam virzienam latviešu literatūrā 19. gadsimta pirmajā pusē ir sevišķi liela nozīme. Visi pirmie mūsu pašu tautas rakstnieki ir izauguši šī virziena ietekmē. Neredzīgā Indriķa dziesmas parādas jau 1806. gadā, bet uzplaukumu šis virziens sasniedz gadu simteņa vidū Leitāna stāstos un Dinsberga, Šēnberga, Vi-

⁴) Par to, kā jau minējām, raksta viņa brālis Indriķis Jura Alunāna «Tautas saimniecības» (1867) ievadā, V lpp.

⁵) Apgaismes centienos bija gan arī citi novirzieni. Piem. Jaunais Stenders, latviešus apgaismodams, gribēja tos pārvācot. Apgaismes centienos bieži parādījās arī kungu savtīgie nolūki: prāta apgaismošanai un morales pacelšanai bija jāveicina kļaušu darba ražīgums. Mācības tikai tik daudz, cik vajadzīgs zemnieku kārtai! — Šie novirzieni tomēr nekad nav ņēmuši virsroku par apgaismes īsto garu.

tiņa ziņgēs. Patstāvīgas jūtu dzīves šo viru dzejā nav: te ir apdziedāta «vāciešu mīlestība» (J. Zvaigznītes termins) pēc Stenderu (tēva un dēla) paraugiem.

Tāda galvenos vilcienos bija kultura tai laikā, kad mūsu dzīvē parādījās Valdemārs, J. Alunāns un Kr. Barons. Kā latvieši toreiz vērtēja šo vācu kungu un mācītāju latvisko kulturu? Un kur šai vērtējumā meklējams nākošo cīņu cēlonis?

Ir divējāds šīs kulturas vērtējums: veclatviešu un jaunlatviešu vērtējums. Pirmie (Neredzīgais Indriķis, Leitāns, Līventāls, Dinsbergs, vēlāk J. Neikens) šo kulturu kā vērtību pieņēma tās visumā un pēc savas saprašanas un spējām veidoja to tālāk. Bet no Merķeļa laikiem pastāvēja otra pavisam pretēja vērtēšanas iespēja. Proti: blēņas ir visa šī kultura. «Sešus gadu simteņus, kopš viņi (latvieši) pārmākti; šo ievērojamo laikmetu, kurā citas Eiropas tautas spērušas tādus aprīnojamus milzu soļus uz pilnību, latvieši un igauņi ir palikuši uz vietas. Uz vietas? Nē, viņi ir atkāpušies atpakaļ. Kas var salīdzināt tās blēņas, ko tie piesavinājušies, to atstaroto krēslu, kuru vispārējā gaisma metusi viņu piekvēpušajās būdās, ar to brīvību, to pašapziņu, to tēvzemes mīlestību, to labklājību, kas tiem bijušas un ko tie zaudējuši?» (Merķeļa «Latvieši», 1. nod. Gulbja univ. bibl., 16. lpp.). Un kas ir kungi un mācītāji, šīs kulturas nesēji? — Uz to Merķelis dod šādu atbildi: «It kā otru Laokoonu Vidzemes vēsture mums rāda brīvo latvieti, cīņā ar briesmīgākiem nezvēriem, nekā pat teika radījusi, ar bruņotiem kancelniekiem un likumīgo

bruņniecisko laupīšanas garu. Viņš cīnas, cīnas ...
— — — Velti! Briesmoņi sažņaudz viņa krūtis;
viņš krīt» (4. nodaļas sākums, 63. lapp.). Tālāk šai
pašā nodaļā šie kulturas nesēji apzīmēti par «latviešu
tautas bendēm» un «bruņnieciskiem slepkavām». Nobeidz Merķelis savu darbu «Latvieši» ar vārdiem:
«Lai ir, kāda būdama, katastrofa, kura izšķirs lat-
viešu likteni! Es nolieku viņu, savu darbu, cilvēces
acu priekšā, kā dokumentu tai lielai prāvai, kuru
nākotne agri vai vēl uzsāks pret manas tēvzemes
apspiedējiem. Lai viņa tiesā! — Viņa tiesās reiz!
Drebat, savu brāļu asins sūcēji! Briesmīgi viņa
tiesās — drīzi! (8. nod. beigās, 175. lpp.).

Skolas un izglītība noveda daļu latviešu, tā sauktos
jaunlatviešus, pie uzskatiem, kas pastāvošās latviešu
kulturas vērtējumā daudzos punktos saskanēja ar
tikko minētiem Merķeļa kara stilā tērptiem spriedu-
miem. Merķelis šo kulturu noraidīja visumā — kā
nevērtību. Jaunlatvieši to nedarija; viņi šo kulturu
pieņēma galvenā kārtā tās apgaismes līnijā⁶⁾, ne-
noraidot arī sentimentālo. Jaunlatvieši pastāvošo
kulturu nevarēja pieņemt saimnieciskā un
sociāli-politiskā ziņā, bet no garīgās kultu-
ras tās reliģisko baznīcas līniju.

⁶⁾ Šai sakarā jāpiemin, ka Valdemārs savas pirmās grā-
matas — «300 stāsti» (1853) priekšpusē ievieto Vecā Sten-
dera ģimetni; Juris Alunāns savu dziesmiņu (1856) priekš-
vārdā saka, ka gribot «cik necik tuvināties» Vecajam Sten-
deram un Hesselbergam kā labiem latv. valodas pratējiem;
vēlāk, sakarā ar Hugenbergera nāvi (1860. g.), Alunāns sla-
vina viņu speciāli sacerētā dzejolī; arī Fr. Brīvzemnieks no-
dod pienācīgo godu Vecajam Stenderam (dzejolī «Stende-
ram»).

Tā izveidojās jaunlatviešu pozīcija pastāvošās kultūras vērtējumā, un karš sākās 1) ar kungiem saimniecības un politikas un 2) ar mācītājiem baznīcas dzīvē.

Nu Merķelim bija radušies kara biedri. Šais cīņās Merķelis, kaut gan jau miris (1850. g.), kļuva atkal dzīvs. Viņš kļuva dzīvs latvietībā, kā jaunlatviešu ideologs, kas ar savām grāmatām — «Latvieši», «Vidzemes senatne», «Vanems Imanta» jaunlatviešu cīņām deva jaunlaiku attaisnojumu un pamatojumu, proti: nacionālo attaisnojumu un pamatojumu. Iziedams no franču revolūcijas — brīvības, vienlīdzības un brālības ideāliem, Merķelis cilvēcības vārdā pirmais bija uzstājies par latviešu tiesībām uz savu nacionālo kultūru. To viņš senatnē iztēloja īpatni cildenu un skaistu («Vidzemes senatne» un «Vanems Imanta»). Tad latvieši dzīvojuši kā brīva, brālīga tauta uz vienlīdzības pamatiem ievēlētu virsaišu vadībā. Sveši iebrucēji senajiem latviešiem visu atņēmuši un viņu kultūru izpostījuši, padarīdami tos par vergiem un kalpiem.

Cilvēcības un cilvēku dabisko tiesību vārdā nu ir jācīnās pret šiem iebrucējiem. Merķeļa cīņu kodols ir izteicams trīs tādos punktos:

1. Latviešiem jāklūst brīviem politiski. Apgaismotie krievu monarhi glābs latviešus. («Vanemu Imantu» Merķelis šai cerībā dāvināja ķeizaram Aleksandram I).

2. Latviešiem jāklūst brīviem arī garīgi — brīviem no tās blēņu kultūras, ko viņiem atnesuši vācu kungi un mācītāji.

3. Šīs svešās kulturas vietā latvieši kops un audzēs paši savu, jaunu, nacionalu kulturu uz senās, izpostītās celma.

Tādā kārtā Merķelis nu bija kļuvis par latviešu jauno centienu ievadītāju. «Latvieši» deva ierosmi galvenokārt sabiedriskām cīņām, bet «Vidzemes senatne» un «Vanems Imanta» kļuva uz ilgiem laikiem par bagātīgiem avotiem jaunlatviešu dzejai (līdz 1891. gada Lautenbacha «Niedrīšu Vidvudam» un 1905. gada Ad. Alunāna «Mūsu senčiem», kas radās vēl Mērķeļa tiešā ietekmē).

K r. V a l d e m ā r s nav pirmais, bet katrā ziņā gan redzamākais vīrs, kas uzsāka iet šos jaunos, latviskos ceļus. Atsevišķībā šie jaunie centieni, kuru pilns bija toreiz gaiss visā Eiropā, parādījās Latvijā vienā vai otrā vīrā (Valdemārā, Spāģi, J. Alunānā) neatkarīgi vienam no otra. Bet Valdemārs, būdams ar organizatora spējām apdāvināts, kļuva šādu cenoņu apvienības vadonis, un tas apstākļi viņu padarīja par redzamāko vīru citu starpā.

Šī jaunā, tautiskā kustība sākas Tērbatas studentu vidū. Valdemārs Tērbatā ir no 1849. gada. J. Alunāns tur ierodas 1855., bet Barons — 1856. gadā. Pēdējais stāsta (Atmiņas, 49) par slaveno vizitkarti uz Valdemāra durvīm: uz šīs kartes zem Valdemāra vārda stāvējis vēl — Latvietis⁷⁾. Ap šo Valdemāru-

⁷⁾ Mums jāzina, ka toreiz — vēl 19. g. s. otras puses sākumā — pilnvērtīgs un pilntiesīgs cilvēks Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā bija tikai vācietis. Šī iemesla dēļ, pēc labākas dzīves tiekdami, izglītotie latvieši un igauņi pārvācojās. Igaņu un latviešu tautai tādā kārtā pametums bija

latvieti nu pulcējas citi, garā viņam radniecīgi latviešu studenti, un tā pamazām izveidojas Valdemāra pulciņš jeb Tērbatas latviešu studentu literarie vākari, kuru galvenie dalībnieki pēc Barona ziņām (Atmiņas, 56) ir: studenti Valdemārs, Alunāns, Zīvers, Grīnhofs, Sakranovičs, Freibergs, Jurjāns, Kr. Barons un nestudenti Birzmans un Kalniņš.

Šai pulciņā ar literatūru un dzeju gandrīz nemaz nenodarbojās, valodas jautājumi gan tikuši pārspriesti; galvenais pārrunu priekšmets bijis latviešu tautas bēdīgais saimnieciskais un politiskais stāvoklis un tā uzlabošana. Šis pulciņa virziens saprotams: Valdemārs bija jau vecāka gājuma tautsaimniecības students un labāk zināja to, ko jūsmīgais Merķelis bija izlaidis no acīm; proti, ka bez saimnieciskās neatkarības nav domājama latviešu tautas politiskā un garīgā atbrīvošanās. Saimnieciskām lietām ir tik liela nozīme. Un Valdemāra ietekmē dzejnieks J. Alunāns atstāj valodniecības studijas un pāriet uz tautsaimniecību. Arī matemātiķis Kr. Barons stipri vien interesējas par šīm saimniecības lietām. Šai sakarā mums kļūst saprotami ir J. Alunāna, ir

divkāršs: tās ne tikai zaudēja spējīgākos un turīgākos savas cilts locekļus, bet — galvenais — šī paša zaudējuma apmēros ieguva un spēkā pieauga pretinieki — vācieši. — Valdemārs ar savu vizitkarti uzsāka cīņu pret šo savas tautas noasīņošanas sērgu. Šī vizitkarte bija toreiz cildenas vīrišķības un varonības žests. Ar šo vizitkarti Valdemārs pie-teica karu par latvietību, savas personības piemērā rādīdams, ka izglītots latvietis ir iespējams. Bet Valdemārs šo cīņu tikai ievadīja. Vēl pēc 15—20 gadiem šo patiesību (ka izglītots latvietis ir iespējama lieta) vajadzēja pierādīt un par to cīnīties Kronvaldam.

Barona turpmāk pieminamie raksti par sīki jo sīki specialiem jautājumiem šai nozarē. Tie toreiz bija saistīti ar latviešu atbrīvošanās kustību, kuras gala mērķis bija — latvietis un cilvēks. Tautas brāļi ir jāatbrīvo kā latvieši un cilvēki — 1) saimnieciski, 2) politiski un 3) garīgi. Ceļš, ierocis un līdzeklis, kā šos mērķus sasniegt — tautas masu apgaismošana un izglītošana. Tāda ir Valdemāra nacionalās kultūras politika un viņa Tērbatas, vēlāk Pēterpils un pēdīgi Maskavas pulciņa darbības programma, saņemta pāris vārdos.

Gājiens par saimniecisko un garīgo atbrīvošanos tika ievadīts jau, sākot no 1856. gada «Mājas Viesī», kas tad sāka iznākt Leitāna redakcijā. Tas bija pirmais tautiskais laikraksts, kas par tādu bija kļuvis ne jau paša redaktora latviešu tautības vai kādu nopelnu dēļ, bet pateicoties Valdemāra, Barona un galvenā kārtā J. Alunāna līdzdarbībai (sk. J. Alunāna «Mājas Viesī» ievietoto rakstu izlasi šai grāmatā!). Pastāvošās politiskās un baznīcas dzīves trūkumi «M. Viesī» vēl maz tika aizkarti. Šiem jautājumiem kārtā pienāk J. Alunāna izdotajās «Sētas, dabas, pasaules» trīs grāmatās (1860. g.). Šī izdevuma otras grāmatas ievadā, piemēram, lasam, ka vācu valodā uz 30 laicīgām grāmatām nākot viena garīga, bet latviešiem uz 30 garīgām tikai viena laicīga: tāpēc latviešiem esot maz derīgu grāmatu. «Ja nu pats Dievs, pasauli radīdams, sešas dienas pūlējās ar pasaulīgām lietām un tik septīto dienu iecēla par svētu, garīgu dienu, tad arī grēks vis nebūs, ka skolās un visās citās vietās daudz vairāk pūlējas ar pasaulīgām

lietām, nekā ar garīgām.» — Latviešiem jāiekaro-
jot cienīgs stāvoklis citu tautu starpā, bet viņi vēl
pie iešanas paraduši lietot spieķi kā atbalstu. «Mums
šķiet, ka latvieši no savas guļas un no savām sēr-
gām jau diezgan izveseļojušies, ka viņi droši var
spieķi pie malas mest un visiem skauģiem par spīti
pamēģināt uz savām pašu kājām bez kādas svešas
palīdzības staigāt.»

Alunāns un Barons ir pirmie atklātie protestē-
tāji pret vecās dzīves kārtību, pret kungiem un
baznīcas dogmu, kas kavē latviešu attīstību. Īstais
karš sākās tomēr pēc pāris gadiem, kad parādījās
«Pēterburgas Avīzes». Šī laikraksta pirmā gada
(1862) otrā n-rā latvieši jau pieteic cīņu vecajiem
tumsības laikiem («Bizes gaudas») un uzbrūk muļ-
ķiem tiesnešiem, bet par visām lietām priesteriem
— ļaužu mānītājiem («Orakuls»). Tā paša numura
galvenās lapas rakstā «Valstību un tautu ziņas» lat-
viešiem tiek doti jauni baušļi veco, svešo
vietā. Tie skan tā:

1. Tev nebūs nosmādēt šās pasaules dzīvi!
«Ja tu še pasaulē jau gribi Dievam kalpot, tad
tev nevajaga šās pasaules nosmādēt. Tas nav
tiesa, ka Dievs šo pasauli cilvēkam par vergu
ieleju radījis. — — Tas ir grēcīga aplamība
šo pasauli ar viņas mantām apsmādēt — —
un tad uz augšu skatīdamies sacīt: tur, tur,
tur būs visām bēdām gals. Tas ir grēks.»
2. «Tev būs še virs zemes mantas sakrāt.»
3. «Tev būs par tavu labklāšanu gādāt.»
4. «Tev būs tavas miesas veselību un spirg-
tumu — — un jaukumu, visu, visu, kas

pie viņas pieder, vērā ņemt, jo tava miesa ir tava gara mājoklis.»

5. «Par visām lietām: tev būs pie tavu brāļu, tavu tuvāku miesīgas un garīgas dzīvības daļu ņemt, tu nedrīksti tā vientulībā atrauties, sacīdams: kas man par to būs? es pats par sevi.»

6. Tev būs ar visām saknēm savā zemē ieaukt! «Kā koks var augt, lapot, ziedēt un augļoties, ja tas zemē saknes nepleş. Jo platāks tas apakšā, jo kuplāks augšā.»

Tādā pat garā ir sacerēts tā paša gada 4. n-rā iespiestais raksts «Kas zemniekam jāzina». Agrāk ar mācību zemnieks ticis sataisīts tikai debesīm. «Šās pasaules dzīvei it nekas nebij jāmācas. Visa mācība, ko savā mūžā dabūja dzirdēt, tikai no debess vien runāja. Un citādi tas nevarēja būt. Šai pasaulē zemniekam nekas nepiederēja. Zeme paliekama vieta nebij. Zeme tam vairāk cits nerādījās, kā «vergu ieleja»...» Bet tagad, kur zemnieki var kļūt par zemturiem, «tā lieta tā pati, kas pirmāki, tikai gluži otrādi apgriezusies». «Pirmāk piederēja zemnieks pie zemes, tagad pieder zeme pie zemnieka. Pirmāk viņš bij zemes k u k a i n i s, tagad viņš ir zemes k u n g s. Nu viņš vēl var patiesi iesākt sevi par cilvēku saukties, kam Dievs paradīzes dārzā uzvēlēja par zemi v a l d ī t.» — — «Tagad, kur zemnieks īsti par cilvēku paliek, mācības pirmais mērķis ir — viņu īsti par cilvēku audzināt... Papriekš visi ir cilvēki, tad vēl otrā reizē ir vai nu amatnieki, augsti vai zemi, valdītāji, kā tiesneši, muižas kungi u. t. t.» Zemes darbs ir tikpat cienijams kā visi citi

darbi. «Zviedru zemē zemnieki sūta bērnus uz augstām skolām. — — Izmācījušies tie pārnāk mājās un strādā darbu, kā visi citi. Vāczemē dažs labs profesors uz vecumu — — nopērk zemes gabalu, — — un pavada savas pēdīgās dienas ar zemes kopšanu, un viņa bērni ir zemturi.»

Tāda bija jaunā mūsu pašu zemes bauslība, ko latviešiem sludināja latviešu darbos toreiz jau pārbaudīti vīri. Tā ir zemnieka un viņa darba bauslība, tā ir savas zemes mīlestības un pienākuma bauslība. Šai jaunajai bauslībai vajadzēja celt latvieša spēku un varu, lai viņš kļūtu par pilnvērtīgu un pilntiesīgu cilvēku savā zemē — kļūtu par savas zemes kungu⁸⁾.

Augšā minētie raksti ir anonīmi. Mēs nevaram noteikt, cik dalības to sacerēšanā ņēmis Valdemārs, cik J. Alunāns, cik Barons, cik Zvaigznītis vai kāds cits autors. Bet mūsu šīs nodaļas nolūkam — laikmeta centienu raksturošanai — tie labi noder. Viena lieta ir skaidra: tāds bija «Pēterburgas Avīžu» gars, un šai garā darbojās arī tie vīri, kuru dzīve mums būs tuvāk jāpcer — J. Alunāns un Barons. Šis laiks ir kara laiks. Latvieši iet uzbrukumā ar «Pēterburgas Avīzēm» avangardā. Kungi kopā ar mācītājiem cīņu pieņem. Kungi tai pašā 1862. gadā sapulcējas savā landtagā un spriež par cīņas līdzekļiem, konstatējot, cik «bīstama izrādījusies tūlīt pir-

⁸⁾ Mums visiem pazīstama Plūdoņa — Latvju himna: «Mēs gribam būt kungi mūsu dzimtajā zemē...» Te nu ir interesanti redzēt, kur un kā reiz šī doma veidojās tautiskā laikmeta sākumā; kā tā nonāca līdz Plūdonam un viņa minētās dziesmas pēdējai redakcijai: «Nu esam mēs kungi mūsu dzimtajā zemē.»

majos numuros Pēterburgas latviešu avīžu tendence, kuras, tā sauktās jaunlatvietības nojēgā un garā, neslēpdamās, uzsākušas cīņu pret garīdzniekiem, muižniekiem un vācietību vispārīgi⁹⁾). Tai pašā laikā mācītāji sanāk savā sinodē un spriež par to pašu lietu. «Latviešu Avīžu» redaktors māc. Šulcs referē par bīstamo stāvokli, kad baptisti no vienas puses un jaunlatvieši no otras — sākot apdraudēt baznīcu un ticību. Un tas nu notiekot tādēļ, ka mācītāji par maz Dievu lūguši.

...«Jaunlatvieši lasījās kopā baros, tapa par naidīgu partiju un tagad atklāti sludina to «Pēterburgas Avīzēs», kuru galvenā tendence ir: griezt zemes tautas vērību uz pastāvošām un iedomātām nelādzībām un iznest ļaudīs neuzticību un nemieru pret garīdzniekiem, muižniekiem un vācu pārvaldi, pat nekristīgas mācības.

Tauta paļaujas uz šiem vadoņiem un apšveic priecīgi Pēterburgas Avīzes, jo viņas izteic un baro tautas slepenībā lolotās cerības. Ar to šīs avīzes ir tapušas par bīstamu tautas lapu! Par to pietiekošu liecību sniedz liels vairums izvilkmumu no pirmajiem astoņiem Pēterburgas Avīžu numuriem» ...¹⁰⁾.

Liekas, esam pietiekami raksturojuši mūsu dzīves apstākļus un to laiku, kad ciešā saistībā ar Valdemāru darbojās J. Alunāns un Kr. Barons. Visi tā

⁹⁾ Izvilkmums no Kurzemes 1862. g. landtaga protokola. Kr. Barona «Atmiņas» (1924.), 197. lpp.

¹⁰⁾ Izraksts no Kurzemes 1862. g. sinodes protokola. Kr. Barona «Atmiņas», 187.—188. lpp.

laika vīri šā vai tā sadarbojās ar Valdemāru. Spāģis, kas, Lejaskurzemē tautas intereses aizstāvēdams, savus karus ar kungiem bija uzsācis jau agrāk neatkarīgi no Valdemāra, vēlāk savu 1863. gadā publicēto, pret kungiem un mācītājiem vērsto grāmatu («Die Zustände des freien Bauernstandes in Kurland etc.») saraksta, uzturēdamies pa daļai Valdemāra dzīvoklī¹¹).

Fr. Brīvzemnieks, būdams ap 20 gadu jaunāks par Valdemāru, stājas ar viņu sakaros daudz vēlāk (Valdemāra dzīves pēdējā — Maskavas periodā), bet bez Valdemāra Brīvzemnieka darbība (kā to vēlāk redzēsim) nav domājama.

Visi šie vīri, Valdemāra organizēti un ierosināti, ir godam cīnījušies karā par latviešu lietu. Viņi pārnesa Valdemāra ievadītās saimnieciskās un politiskās cīņas uz gara dzīves sferām: reliģiju, zinātņi (valodu, vēsturi) un mākslu, vienā otrā no šīm gara dzīves nozarēm ar atzīstamām sekmēm realizēdami Valdemāra ierosinājumus (piem., tautas tradīciju krāšana, par ko vēlāk vēl runāsim).

Lai šo vīru nopelnus varētum pareizāk novērtēt,

¹¹) A. Spāģis arī pieder pie šī laika nesavtīgākajiem un drošsirdīgākajiem cīnītājiem. Pret toreizējo kulturu vērsdamies, viņš konstatē, ka uz 1860. gadu latviešiem bijis pavisam 435 grāmatas, bet $\frac{1}{4}$ no tām esot sacerētas reliģiskos nolūkos. Tā kā nu latvieši tiekot vairāk gatavoti debesu, nekā zemes dzīvei, tad šo nolūku sasniegšanai pašreizējā literatūra tomēr esot augstākā mērā nepietiekams izglītības līdzeklis (Zustände II, 323.—325.). — Spāģa dzīvi un cīņas ir pētījis K. r. Bachmanis; viņš publicējis par viņu vairāk darbu, galvenais no kuriem — Andrejs Spāģis un viņa laikmets (Rīgā 1932).

tad nobeidzot viens apstākļis vēl ir jāuzsver un jāpasvītro, proti tas, ka viņiem bija jācīnās nevienādā cīņā, pret pārspēku bija jācīnās, ar pretiniekiem, kuru pusē likumīgā vara, ministri, gubernatori, cenzori un policija. Tāpēc visiem viņiem ļoti svarīgs bija cīņas taktikas un ieroču jautājums. Par visām lietām: zobins uz šo karu bija trinams jo ass!

Vēstures uzdevums ir — individualo, atsevišķo vienreizējo izkausēt un mest dzīves attīstības plūsmā, kur tam jāiegūst sava nozīme un jēga. Atsevišķais var tikt tverts un saprasts tikai kā kādas lielākas kulturvienības sastāvdaļa. Tāpēc mums bija vajadzīga iepriekšējā nodaļa. No tās mēs redzam mūsu sava laika kulturas fonu, uz kura pamata mums nu jāmēģina saprast J. Alunāna, Kr. Barona un Fr. Brīvzemnieka dzīve un darbi to atsevišķībā.